

Projekt „Nie przegraj” jako przykład zintegrowanych działań profilaktyczno-pomocowych w sytuacjach wykorzystania seksualnego i przemocy wobec dzieci

LUCYNA KICIŃSKA

Fundacja Dzieci Niczyje

W artykule podsumowano projekt „Nie przegraj” realizowany przez Fundację Dzieci Niczyje w partnerstwie z węgierską organizacją Kek Vonal, Komendą Główną Policji oraz Mazowieckim Kuratorium Oświaty. Przybliżono motywacje dzieci do podejmowania zachowań ryzykownych i niebezpiecznych kontaktów online, które prowadziły do doświadczenia przemocy i wykorzystania, a także przedstawiono ich negatywne konsekwencje zgłaszane przez młode osoby.

SŁOWA KLUCZOWE:

WYKORZYSTANIE SEKSUALNE, SEKSTING, DZIECI, INTERNET, CYBERPRZEMOC, PROFILAKTYKA, TELEFON ZAUFANIA

Powody podejmowania zachowań ryzykownych przez młodzież

Podejmowanie zachowań ryzykownych przez osoby w okresie dorastania nie jest zjawiskiem nowym. Ich motywacje próbowano wyjaśnić za pomocą wielu teorii – w ostatnich latach najpopularniejsze są koncepcje holistyczne, szczególnie teoria zachowań problemowych Jessorów (Dzielska, Kowalewska, 2014). Zgodnie z nią zarówno zachowania społecznie akceptowane,

jak i ryzykowne podejmowane są przez młode osoby, ponieważ pełnią w ich życiu określone funkcje. Są sposobami na:

- zaspokojenie najważniejszych potrzeb psychologicznych (m.in. miłości, akceptacji, uznania, bezpieczeństwa, przynależności);
- realizację ważnych celów rozwojowych (np. określenie własnej tożsamości, uzyskanie niezależności od dorosłych);
- radzenie sobie z przeżywanymi trudnościami życiowymi (m.in. redukcja lęku i frustracji);
- wyrażenie protestu przeciwko obowiązującym zasadom.

Badacze podkreślają, że zachowania ryzykowne są sposobami na załatwienie bardzo ważnych spraw życiowych, których, ze względu na deficyty osobiste i środowiskowe, młode osoby nie mogą lub nie potrafią załatwić inaczej (Jessor, 1998). Wielu badaczy ujęcia holistycznego podkreśla, że zachowania ryzykowne mogą wynikać z potrzeb emocjonalnych i psychospołecznych czy niedojrzałości układu nerwowego i hormonalnego, nie będąc jednocześnie przejawami postaw antyzdrowotnych (Kowalewska 2014). Za cechę wspólną zachowań problemowych młodzieży uznawane są motywy ich podejmowania.

Motywacje zachowań ryzykownych:

- ucieczkowe,
- konformistyczne,
- egzystencjalne,
- eksploracyjne,
- hedonistyczne,
- prestiżowe.

Motywacje ucieczkowe

Wiele młodych osób, które poszukują pomocy w sytuacjach przemocy i wykorzystania seksualnego, doświadcza różnorodnych problemów również offline. W sieci nastolatki szukają przyjaciół, chcą poczuć się dla kogoś ważne, znaleźć remedium na swoją samotność. W obliczu braku ciekawych sposobów spędzania czasu wolnego, wiele młodych osób zwraca się ku wzmóżonej aktywności internetowej, która stanowi dla nich przepustkę do lepszego i ciekawszego świata, dostarcza rozrywkę całą dobę. Młode osoby często nie zdają sobie sprawy z tego, że zmiana w ich życiu jest pozorna, a problemy, które sprawiły, że zaangażowały się w aktywność internetową (np. nieśmiałość w kontaktach twarzą w twarz) pogłębiają się.

Dla wielu młodych osób, które doświadczają przemocy rówieśniczej offline, internet stanowi kolejne miejsce upokorzenia. Zdarza się jednak, że online i anonimowo ofiary przemieniają się w sprawców przemocy – względem swoich oprawców lub nieznanymi internautów.

Najczęściej młode osoby, które poszukiwały pomocy i wsparcia w związku z doświadczeniem przemocy i wykorzystania seksualnego online doświadczały przemocy emocjonalnej w domu, zgłaszały myśli samobójcze, opowiadały o samotności i poczuciu odrzucenia przez rówieśników, a także podejmowały zachowania autoagresywne.

Motywacje konformistyczne

W ostatnich latach coraz większą społeczną uwagę przykuwa zjawisko seksualizacji, czyli sprowadzania wartości osoby do jej seksownego wyglądu, a także jej seksualnego uprzedmiotowienia, niezależnie od wieku czy sytuacji (Grzelak, 2013). Przestrzeń publiczna, w tym internet przesycone są obrazami o charakterze seksualnym, co jest szczególnie niebezpiecznym zjawiskiem w odniesieniu do dzieci i młodzieży, które próbując upodobnić się do promowanego modelu wyglądu/zachowania, narażone są na doświadczenie przemocy i wykorzystania seksualnego.

Negatywne konsekwencje ulegania zjawisku seksualizacji widoczne są na przykładzie wiadomości przesłanej do konsultantów przez 13-letnią dziewczynę:

Ja tylko próbowałam być taka jak wszyscy. Chłopacy prosili, żebym wstawiała więcej zdjęć w kostiumie kąpielowym i w ogóle... pisali, że jestem super, że mam seksowne ciało. Czułam się naprawdę świetnie, zaakceptowana w 100%... a potem okazało się, że oni to robili dla beki, wszędzie są teraz fotomontaże z moich zdjęć... piszą, że jestem grubą świnią... chcę, żeby to zniknęło...¹

Motywacje egzystencjalne

Przeżycia związane z podejmowaniem zachowań ryzykownych przez niektóre młode osoby są formą nadania życiu sensu i wprowadzenia mocnych emocji

1 Cytaty w tekście przedstawiono tak, by uniemożliwić identyfikację autorów wiadomości.

w burzliwym okresie dojrzewania. Nastolatki kształtują swoją osobowość przez testowanie granic (własne i innych osób), przechodząc z roli dziecka do roli dorosłego. Temu procesowi towarzyszy krytyka lub odrzucenie zasad świata dorosłych czy autorytetów, połączona z potrzebą akceptacji ze strony rówieśników oraz skupieniem na sobie i własnych przeżyciach.

Motywacje eksploracyjne

Naturalne w okresie dojrzewania są również ciekawość i chęć sprawdzenia czegoś nowego, potrzeba przeżyć. Wiele młodych osób kontaktujących się w sytuacjach zagrożenia lub doświadczenia przemocy czy wykorzystania seksualnego online opowiada konsultantom o tym, że chciały tylko sprawdzić, jak to będzie zaangażować się w relację online czy doświadczyć czegoś nowego.

To miało być tylko na próbę... chciałem sprawdzić, jak to będzie...

(czternastolatek)

Motywacje hedonistyczne

Młode osoby doświadczają przemocy i wykorzystania seksualnego online również w rezultacie zachowań, które miały dostarczyć im przyjemności. Nastolatki deklarowały, że decydowały się na niebezpieczne kontakty online, np. wysyłały swoje nagie zdjęcia lub prowadziły rozmowy o charakterze seksualnym (również na wideoczatach), by uzyskać gratyfikację seksualną, udowodnić drugiej osobie swoje zaangażowanie, podsyć atmosferę w związku, poczuć się pewniej w relacji. Zaangażowanie w zachowanie ryzykowne było jedynym dostępnym lub znany sposobem za zaspokojenie tych potrzeb.

Motywacje prestiżowe

Chęć poczucia się jak osoba dorosła i pokazania się jako osoba lepsza niż inni, ciekawsza, ważniejsza, wyróżniająca się ponad przeciętność często kieruje nastolatki do podejmowania zachowań ryzykownych online.

Rodzice traktują mnie jak dziecko, a nie jestem już dzieckiem. On traktował mnie jak prawdziwą kobietę, nie chciałam go stracić, więc wysyłam mu te zdjęcia. A teraz... teraz on mnie szantażuje, że je opublikuje, jak nie prześlę mu następnych...

(szesnastolatka)

Konsekwencje

Internauci (zarówno dzieci jak i dorośli) często nie zdają sobie sprawy z cierpienia, jakie zadają online. Osoba, która podjęła zachowanie ryzykowne online lub której zdjęcia zostały opublikowane wbrew jej woli często nie może liczyć na pomoc, wsparcie czy zrozumienie – to stanowi najdotkliwszą i najczęściej wymienianą konsekwencję doświadczenia przemocy i wykorzystania online. Otoczenie nastolatków często obwinia ich za zaangażowanie w dane zachowanie, np. wysłanie zdjęcia, lub bagatelizuje problem, zaprzeczając emocjom dziecka.

Młode osoby czują się oszukane i zdradzone przez sprawców wykorzystania. Towarzyszą im wyrzuty sumienia, niejednokrotnie podsycane przez karzącą i odrzucającą postawę otoczenia, ale również wynikające z tego, że nastolatek znał zagrożenia związane z podejmowaniem zachowań ryzykownych online, a mimo to zaangażował się w nie. Konsultanci telefonów pomocowych często słyszą i czytają „jak mogłam(-em) być tak naiwna(-y).”, „myślałam(-em), że mnie się to nie przytrafi”. Jednocześnie negatywne emocje i myśli nastolatków pogłębia brak jakiegokolwiek kontroli nad opublikowanymi materiałami.

U wielu osób doświadczających przemocy i wykorzystania seksualnego online w wyniku chronicznego stresu i napięcia znacznie obniża się samoocena, pojawiają się myśli samobójcze i zachowania autoagresywne. Nastolatki skarżą się również na bezsenność, kłopoty z koncentracją uwagi, a także wymioty i bóle głowy czy brzucha.

Niekiedy nastolatki czują ogromną złość na sprawców przemocy i wykorzystania i próbują się na nich zemścić, najczęściej jednak towarzysząca bezradność uniemożliwia podjęcie jakiegokolwiek działania (również zachowań o charakterze ochronnym).

Program „Nie przegraj”

„Nie przegraj” – zintegrowany model profilaktyki i pomocy w sytuacjach wykorzystania seksualnego i przemocy wobec dzieci to międzynarodowy projekt koordynowany przez Fundację Dzieci Niczyje w ramach programu Komisji Europejskiej „Prevention of and Fight Against Crimes”. Projekt trwa 24 miesiące, jest realizowany od 1 stycznia 2014 roku w Polsce i na Węgrzech (organizacja partnerska: Kek Vonal), partnerami projektu (*associated partners*) są również Komenda Główna Policji oraz Mazowieckie Kuratorium Oświaty. Celem projektu jest przeciwdziałanie zjawisku przemocy i wykorzystania seksualnego dzieci oraz pomoc dzieciom, które doświadczą tego typu zjawisk. W ramach projektu:

- dzieciom i nastolatkom doświadczającym wykorzystania seksualnego lub przemocy off- i online, zapewniana jest pomoc telefoniczna i online w bezpłatnym telefonie zaufania 116 111 (zarówno w Polsce, jak i na Węgrzech);
- rodzicom, opiekunom i profesjonalistom, którzy stykają się z dziećmi doświadczającymi przemocy i wykorzystania seksualnego zapewniana jest pomoc telefoniczna i online (Telefon 800 100 100 w Polsce, 116 111 na Węgrzech);
- Fundacja Dzieci Niczyje rozszerzyła ofertę edukacyjną adresowaną do nastolatków zagrożonych przemocą i wykorzystaniem seksualnym, w szczególności w środowisku internetowym: aktualizacja oraz rozszerzenie trzech scenariuszy zajęć edukacyjnych (handel dziećmi, niechciane kontakty seksualne, komercyjne wykorzystywanie seksualne dzieci) oraz przygotowanie nowego scenariusza zajęć edukacyjnych poświęconego tematowi sekstingu. Kek Vonal wybrał trzy spośród czterech dostępnych scenariuszy zajęć, które zostały przetłumaczone na węgierski i dostosowane do tamtejszych warunków;
- przygotowano szkolenia dla nauczycieli, pedagogów i innych profesjonalistów dotyczące zagrożeń bezpieczeństwa dzieci i młodzieży, podejmowania przez nich zachowań ryzykownych oraz korzystania ze scenariuszy zajęć edukacyjnych przygotowanych i zaktualizowanych w ramach projektu;
- zorganizowano szkolenia dla policjantów dotyczące zagrożeń bezpieczeństwa dzieci i młodzieży off- i online;
- prowadzono działania promocyjne i edukacyjne w mediach i w internecie adresowane do dzieci, młodzieży, ich rodziców, opiekunów i profesjonalistów.

Partnerzy projektu zdecydowali, że scenariusz zajęć edukacyjnych opracowany w ramach projektu przez Fundację Dzieci Niczyje powinien zostać poświęcony tematowi sekstingu. Podczas rozpoczynającego projekt spotkania w Budapeszcie

(kwiecień 2014) oraz spotkania roboczego w Warszawie (wrzesień 2014) przedstawiciele Kek Vonal i FDN przyjęli wspólną definicję zjawiska sekstingu i ustalili zakres tematyczny scenariusza zajęć edukacyjnych dla młodzieży pt. „Seksting”.

W świetle rosnącego zjawiska seksualizacji, połączonego z brakiem właściwego reagowania, w perspektywie partnerów projektu są to działania zmierzające do redukcji jego negatywnych konsekwencji (Trojanowska, 2014). Realizowano również działania w celu przeciwdziałania sekstingowi rozumianemu jako przesyłanie lub odbieranie obrazów (zdjęć lub filmów) o charakterze seksualnym za pomocą nowych technologii, np. e-maila, komunikatorów, aplikacji internetowych, MMS-ów, wideoczatów itp.

W badaniu przeprowadzonym przez FDN w 2014 roku 34% polskich nastolatków w wieku 15–19 lat zadeklarowało, że przynajmniej raz otrzymało za pośrednictwem internetu lub telefonu nagie lub półnagie zdjęcia od osoby w podobnym do siebie wieku. Co dziewiąty nastolatek przyznał się do wysłania wiadomości ze zdjęciem lub filmem tego typu. Warto zauważyć, że do wysyłania zdjęć przyznało się więcej dziewczyn, do ich otrzymywania więcej chłopców (Wójcik, Makaruk, 2014). Przytoczone badanie utwierdziło partnerów projektu w przekonaniu o wybraniu właściwego tematu scenariusza zajęć edukacyjnych.

Działania edukacyjne i informacyjne

W ramach projektu opracowano i opublikowano na stronach internetowych partnerów serię artykułów adresowanych do dzieci, młodzieży, ich rodziców i profesjonalistów. Celem publikacji jest poszerzenie wiedzy beneficjentów na temat bezpiecznych zachowań online, sposobów ochrony dzieci przed przemocą i wykorzystaniem seksualnym, a także zachęcenie do korzystania z anonimowej pomocy i wsparcia w sytuacjach zagrożenia oraz doświadczenia krzywdzenia. Partnerzy przygotowali również ulotki i plakaty promujące ofertę anonimowej pomocy i wsparcia dla dzieci, młodzieży, rodziców i profesjonalistów.

Scenariusz zajęć edukacyjnych „Seksting”

Podczas zajęć przedstawiane są najważniejsze informacje na temat zjawiska sekstingu. Uczestnicy poznają potencjalne negatywne konsekwencje wykonywania, przesyłania czy komentowania w sieci materiałów o charakterze seksualnym,

rozwijają umiejętność dokonywania odpowiedzialnych wyborów, a także dowiadują się o miejscach, w których mogą szukać pomocy w trudnych sytuacjach.

Scenariusz został zaplanowany do realizacji w grupach młodzieży w wieku gimnazjalnym lub ponadgimnazjalnym. Metody wykorzystywane podczas zajęć to wykład, prezentacja, dyskusja oraz praca w grupach. Zajęciom towarzyszy historia młodych osób uwikłanych w seksting – Julki i Mateusza. Przygotowano trzy sposoby prezentowania historii – pierwszy polega na przeczytaniu historii zamieszczonej w scenariuszu, drugi to wyświetlenie dłuższego filmu edukacyjnego *Na zawsze*², trzeci – wyświetlenie krótszych filmów *Historia Julki* i *Historia Mateusza*. Następnie scenariusz przeszedł pozytywną ewaluację podczas zajęć pilotażowych (łącznie pięć zajęć pilotażowych w klasach gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych).

Scenariusz dostępny jest w wersji elektronicznej na stronach internetowych partnerów projektu oraz w formie drukowanej.

Szkolenia dla profesjonalistów

Celem projektu było również podniesienie kompetencji nauczycieli, pedagogów, wychowawców pracujących na co dzień z dziećmi i młodzieżą w zakresie przeciwdziałania przemocy i wykorzystania seksualnego off- i online³. W tym celu partnerzy projektu prowadzili szkolenia⁴ podnoszące wiedzę profesjonalistów odnośnie wybranych ryzykownych zachowań dzieci (skala zjawiska, czynniki ryzyka, czynniki ochronne). W trakcie szkoleń profesjonaliści zdobywali również praktyczne umiejętności prowadzenia zajęć edukacyjnych z młodzieżą na podstawie zaktualizowanych i przygotowanych w ramach projektu scenariuszy dotyczących przeciwdziałania przemocy i wykorzystaniu seksualnemu dzieci off- i online.

Partnerzy projektu adresowali działania edukacyjne do policjantów, podnosząc ich wiedzę i umiejętności pracy z dziećmi doświadczającymi przemocy i wykorzystania seksualnego off- i online, a także z ich rodzicami i opiekunami.

2 Film *Na zawsze* został opracowany w ramach projektu zrealizowanego przez Polskie Centrum Safer Internet i dlatego jest dostępny tylko w Polsce.

3 Działania w Polsce realizowane były w partnerstwie z Komendą Główną Policji oraz Mazowieckim Kuratorium Oświaty.

4 W Polsce szkolenia dla profesjonalistów odbyły się w Warszawie, Bydgoszczy, Radomiu i we Wrocławiu, a na Węgrzech w Budapeszcie, Miskolcu i Kecskemét.

Pomoc telefoniczna i online

Działaniem realizowanym przez cały okres trwania projektu jest świadczenie bezpłatnej i anonimowej pomocy telefonicznej i online dzieciom i młodzieży zagrożonym lub doświadczającym przemocy lub wykorzystania seksualnego, ich rodzicom, opiekunom i pracującym z nimi profesjonalistom.

Fundacja Dzieci Niczyje zapewniła anonimową pomoc telefoniczną beneficjentom programu pod dwoma bezpłatnymi numerami: 116 111 i 800 100 100. Konsultanci FDN świadczyli również pomoc online (wiadomości przesłane przez www, e-maile, czat). Kek Vonal zapewnił anonimową i bezpłatną pomoc telefoniczną pod numerem 116 111, a pomoc online świadczona była przez e-mail oraz czat.

Liczba kontaktów telefonicznych i online

Od 1 stycznia 2014 roku do 31 lipca 2015 roku udzielono ponad 5000 konsultacji w przypadkach zagrożenia lub doświadczenia przemocy lub wykorzystania seksualnego online (w omawianym okresie udzielono ponad 19 000 konsultacji dotyczących doświadczenia przemocy lub wykorzystania seksualnego offline).

Tabela. Liczba konsultacji telefonicznych i online (e-mail, www, czat) dotyczących przemocy i wykorzystania seksualnego w okresie od 1 stycznia 2014 roku do 31 lipca 2015 roku w ramach projektu „Nie przegraj”

Forma przemocy	Liczba konsultacji
Cyberprzemoc	3475
Szkodliwe treści	593
Niebezpieczne kontakty	540
Ryzykowne zachowania dzieci w Internecie	430
Razem	5038

Źródło: opracowanie własne.

Statystyki dotyczące kontaktów w ramach projektu pokazują, że dzieci i młodzież najczęściej doświadczają w internecie cyberprzemocy. W wielu przypadkach poprzedza ona podejmowanie niebezpiecznych kontaktów, ryzykowne zachowania dzieci w internecie czy ich kontakt ze szkodliwymi treściami, często jest też ich

konsekwencją. Cyberprzemoc jest w życiu wielu młodych osób tak powszechna, że stają się mniej wyczuleni na jej przejawy. Tracą (lub nigdy nie nabywają) umiejętność rozróżniania zachowań neutralnych od przemocowych, zwłaszcza w cyberprzestrzeni. Wielu nastolatków, często nieświadomie i naprzemiennie przyjmuje role sprawców, ofiar lub świadków cyberprzemocy. Proces desensytyzacji jest jednak pozorny, a osoby uwikłane w cyberprzemoc doświadczają jej negatywnych konsekwencji.

Kontakty z rodzicami i profesjonalistami

W ramach realizowanego projektu Fundacja Dzieci Niczyje i Kek Vonal zapewniły pomoc telefoniczną i online także rodzicom i opiekunom dzieci doświadczających przemocy i wykorzystania seksualnego online. Wspólnym mianownikiem kontaktów z dorosłymi była ich całkowita niewiedza dotycząca aktywności dziecka w internecie. Rodzice deklarowali również zaskoczenie ujawnionym przez dziecko problemem. Kontaktując się z konsultantami najczęściej prosili o podjęcie działań zmierzających do usunięcia materiałów z internetu, w wielu przypadkach niechętnie przyjmowali informacje o działaniach, jakie mogą podjąć sami. Część dorosłych prezentowała krytyczną postawę względem zachowania dziecka, niejednokrotnie obwiniając je za podjęcie zachowania ryzykownego. Zdarzały się również kontakty, w których dorośli bagatelizowali lub zaprzeczali emocjom, które towarzyszyły dzieciom w związku z doświadczeniem przemocy czy wykorzystania seksualnego online.

Zapewnienie rodzicom i opiekunom możliwości skorzystania z anonimowej pomocy i wsparcia pomogło im w uwolnieniu własnych emocji, takich jak złość, zawód, smutek, wyrzuty sumienia. Niejednokrotnie konsultanci pomagali rodzicom czy profesjonalistom zobaczyć problem z perspektywy dziecka, zrozumieć jego potrzeby czy motywacje. Te wszystkie działania prowadziły do udzielenia lub zapewnienia dzieciom, które doświadczyły przemocy lub wykorzystania seksualnego online, adekwatnej pomocy i wsparcia.

Bibliografia

Dzielska, A., Kowalewska, A. (2014). *Zachowania ryzykowne młodzieży – współczesne podejście do problemu*. *Studia BAS*, 2(38), 139–168.

- Grzelak, Sz. (2013). Seksualizacja w przestrzeni publicznej i jej wpływ na młodzież. *Świat problemów*, 6(1). Pobrane z: http://www.swiatproblemow.pl/2013_06_4.html.
- Jessor, R. (red.). (1998). *New perspectives on adolescent risk behavior*. Nowy Jork: Cambridge University Press.
- Szymańska, J. (2002). *Programy profilaktyczne. Podstawy profesjonalnej psychoprofilaktyki*, Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.
- Wojtasik, Ł. (2014). Seksting wśród dzieci i młodzieży. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 13(2), 79–98.
- Wójcik, Sz., Makaruk, K. (2014). Seksting wśród polskiej młodzieży. Wyniki badania ilościowego. Pobrane z: http://fdn.pl/sites/default/files/file/Raporty_badawcze/Wojcik_Makaruk_Seksting_wsrod_polskiej_mlodziezy.pdf.

„Don't lose” project as an example of intergrated prevention of child sexual abuse and violence against children

This article is an abstract of the „Don't lose” project conducted by Nobody's Children Foundation in collaboration with a partner organization in Hungary – Kek Vonal, Warsaw Metropolitan Police and the Education Office in Warsaw. The article offers insights into the motivations of children for making risky online contacts that lead to the experience of violence and abuse, and lists their negative consequences as described by young people.

KEYWORDS:

SEXUAL EXPLOITATION, SEXTING, CHILDREN, INTERNET, CYBERBULLYING, PREVENTION, HELPLINE

Cytowanie:

Kicińska, L. (2015). Projekt „Nie przegraj” jako przykład zintegrowanych działań na profilaktyczno-pomocowych w sytuacjach wykorzystania seksualnego i przemocy wobec dzieci. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 14(2).

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska.